

Tulkkaus-oikeus ja mahdollisuudet sen rajoittamiseen

Lainsäädännöllä turvatut oikeudet

Tulkkitsemisesta ja kääntämisestä säädetään hallintolain (434/2003) 26 §:ssä ja kotoutumisen edistämisestä annetun lain (1386/2010, kotoutumislaki) 5 §:ssä. Hallintolain tarkoituksena on toteuttaa ja edistää hyvää hallintoa sekä oikeusturvaa hallintoasioissa. Kotoutumislain tarkoituksena on tukea ja edistää kotoutumista ja maahanmuuttajan mahdollisuutta osallistua aktiivisesti suomalaisen yhteiskunnan toimintaan. Lisäksi suomen ja ruotsin kielen tulkkitsemistä ja kääntämistä säätelee kielilaki (423/2003).

Hallintolain mukaan viranomaisen on järjestettävä tulkkitseminen ja kääntäminen asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, jos:

- 1) romani- tai viittomakieltä taikka muuta kieltä käyttävä asianosainen ei osaa viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä; tai
- 2) asianosainen ei vammaisuuden tai sairauden perusteella voi tulla ymmärretyksi.

Hallintolain mukaan asian selvittämiseksi tai asianosaisen oikeuksien turvaamiseksi viranomainen voi huolehtia tulkkitsemisesta ja kääntämisestä muussakin asiassa. Kotoutumislain mukaan viranomainen huolehtii mahdollisuuksien mukaan tulkkitsemisesta ja kääntämisestä myös muussa maahanmuuttajan oikeuksia ja velvollisuuksia koskevassa asiassa. Viranomaisen velvollisuus huolehtia tulkkitsemisesta ja kääntämisestä ei koske aineistoa, joka ei vaikuta asian käsittelyyn.

Lainsäädännön mukaan asia voidaan tulkita tai kääntää sellaiselle kielelle, jota asianosaisen voidaan todeta asian laatuun nähden riittävästi ymmärtävän.

Tulkkitsemisen toteuttaminen

Viranomaisen on varmistuttava siitä, että henkilö ymmärtää häntä koskevat asiat ja lisäksi oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin on Suomessa turvattu perustuslailla. Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan saamelaisilla, romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Viranomainen voi huolehtia tulkkitsemisesta ja kääntämisestä itse tai turvautua ulkopuoliseen apuun.

Oikeusministeriön mukaan asiaa ei voida katsoa ainoastaan kielilainsäädännön tai hallintolain näkökulmasta vaan on tarkasteltava myös sitä, mitä oikeushyvää säännöksillä on tarkoitus suojata. Kielellisten oikeuksien tarkoituksena on turvata se, että muut oikeudet toteutuvat. Hallintolakia höllentämällä aiheutetaan vain se, että perusoikeudet eivät välttämättä toteudu, mikä osaltaan johtaa uusiin tulkintaongelmiin.

Oikeusministeriön mukaan hallintolain 26 §:n yleissääntely kiinnittyy olennaisella tavalla perustuslain 21 §:n oikeusturvaa ja hyvää hallintoa koskevaan sääntelyyn samoin kuin perustuslain 22 §:ään, ja lisäksi turvaa osaltaan muiden perusoikeuksien toteutumista, mm. perustuslain 19 §:n välttämätön toimeentulo ja huolenpito. Hallintolain ao. sääntelyn väljentämiselle tuskin on juurikaan liikkumavaraa, koska tietty vähimmäissisältö sille seuraa jo kv- ja EU-oikeudelliselta tasolta ja koska hallintolain 26 § koskee vähimmillään viranomaisaloitteisia asioita. Tarkempi arviointi vaatisi enemmän aikaa.

Oikeusministeriö toteaa, että kielilaisissa säädetään vain oikeudesta käyttää suomea tai ruotsia ja saamen kielilaisissa oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisissa. Viittomakielilaki on puitelaki, ja oikeudesta tulkkaukseen viittomakielelle säädetään useassa erityislaissa. Muilla kieliryhmillä ei ole subjektiivista oikeutta käyttää tiettyä kieltä, vaan riittää että käytetään kieltä jota asianomainen riittävästi ymmärtää.

Hallintolain esitöiden perusteella hallintolain tulkkaussäännöksen taustalla on PL 17 § vähemmistökieliä koskeva kirjaus. Tarkemmin ei kuitenkaan avata sitä, mitä tarkalleen PL 17.3§ on tulkittu edellyttävän. Hallintolain esitöiden mukaan ”Perustuslakiuudistuksen yhteydessä perusoikeuslukuun otettu kielellisiä oikeuksia koskeva 17 § korostaa vähemmistökieltä käyttävien asemaa. Lisäksi pykälän 3 momentin mukaan viittomakieltä sekä vammaisuuden perusteella tulkitsemis- ja kääntämisapua tarvitsevien oikeudet on turvattava lailla. Perustuslaillinen toimeksianto edellyttää, että asianomaiset hallintomenettelylain säännökset saatetaan nykyistä oikeuskehitystä vastaavaksi ja erityisesti viranomaisen harkintaan perustuvaa tulkitsemisesta ja kääntämisestä huolehtimista tarkennetaan. Myös asianosaisen mahdollisuuksia esittää tietoja suullisesti on syytä lisätä.” Lisäksi esitöissä todetaan tulkitsemisesta ja kääntämisestä: ”Ehdotuksessa on pyritty ottamaan huomioon perustuslain asettamat uudet vaatimukset vähemmistökieliä käyttävien sekä vammaisuuden perusteella tulkitsemis- ja kääntämisapua tarvitsevien oikeuksia koskevalle lainsäädännölle samoin kuin kielilain uudistamisesta aiheutuvat muutostarpeet.”

Vaikutuksista

Tulkitsemisesta aiheutuvia kustannuksia voidaan alentaa esimerkiksi hyödyntämällä etätulkkauksia, panostamalla maahanmuuttajien kielikoulutukseen sekä kannustamalla monikielisen henkilöstön rekrytointeihin. Tulkitsemiskustannusten liiallinen leikkaaminen voi kuitenkin vähentää tulkkauksen käyttöä tilanteissa joissa se olisi tarkoituksenmukaista. Käytännön kannalta syntyisi hyvin ongelmallisia tilanteita, mikäli maahanmuuttajalle ei kerrotaisi ymmärrettävästi häntä koskevista päätöksistä tai häneltä edellytetyistä toimenpiteistä, kuten vaikka työnhakuvelvollisuudesta, kotoutumiskoulutukseen osallistumisesta tai esimerkiksi jonkin sairauden hoidosta.

Tulkkauksen saatavuuden heikentäminen voi aiheuttaa kotoutumista edistävissä palveluissa ja sote-palveluissa väärinymmärryksiä ja hidastaa kotoutumis- ja työllistymisprosessia. Vaarana on myös, että tulkkeina käytetään sukulaisia, lapsia ja ystäviä, jolloin tulkkaus ei välttämättä ole objektiivista eikä asiakkaan oikeusturvan mukaista. Lasten käyttäminen tulkkeina ei ole sallittua ja olisi lapsen oikeuksien vastaista.

Naiset muuttavat miehiä useammin Suomeen perhesiteen perusteella ja hoitaessaan pieniä lapsia kotona heidän on vaikeampi osallistua kielikoulutukseen. Tulkkauksen saatavuus erityisesti sosiaali- ja terveystieteissä on etenkin naisille tasa-arvokysymys. Moni nainen muuttaa maahan lastenhankkimisessa ja tarvitsee palveluita oman ja lastensa terveyden ja hyvinvoinnin turvaamiseksi. Tulkkausmahdollisuuksien rajaaminen vaikuttaisi heikentävästi sukupuolten tasa-arvoiseen mahdollisuuteen käyttää terveystieteitä. Myös haitallisiin perinteisiin ja kunnialla perustellun väkivallan julkituominen sote-palveluissa ja poliisissa voisi vaikeutua tulkkauksen rajaamisen seurauksena. Tulkkaus on tärkeää seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämiseksi.